

УДК 334.012

Шевченко В.А.старший викладач
кафедри економіки та управління підприємством
Дніпропетровського національного університету
імені Олеся Гончара**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО
МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ**

У статті представлено розуміння місця організаційно-економічного механізму управління підприємством у тріаді компонентів господарського механізму з урахуванням гетерархії зв'язків між ними. Наведено результати семантичного аналізу поняття організаційно-економічного механізму з урахуванням його структурної декомпозиції. Описано логіку уточнення цього поняття та інтерпретацію його компонентів.

Ключові слова: організаційно-економічний механізм, господарський механізм, організаційно-економічні методи та важелі, ефективність управління підприємством, декомпозиція, семантичний аналіз.

**Шевченко В.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО
МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ**

В статье представлены понимания места организационно-экономического механизма управления предприятием в триаде компонентов хозяйственного механизма с учетом гетерархии связей между ними. Приведены результаты семантического анализа понятия организационно-экономического механизма с учетом его структурной декомпозиции. Описаны логика уточнения этого понятия и интерпретация его компонентов.

Ключевые слова: организационно-экономический механизм, хозяйственный механизм, организационно-экономические методы и рычаги, эффективность управления предприятием, декомпозиция, семантический анализ.

**Shevchenko V.A. THEORETICAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMICAL MECHANISM
OF ENTERPRISE MANAGEMENT**

The article presents the understanding of the place of organizational and economic mechanism of enterprise management in the triad of components of economic mechanism based on the hierarchy of intercommunications between them. We gave the results of semantic interpretation of the concept of organizational and economical mechanism taking into account its structural decomposition. Also we described the logic of clarification of this concept and interpretation of its components.

Keywords: organizational and economical mechanism, economical mechanism, organizational and economical methods and levers, efficiency of management enterprise, decomposition, semantic interpretation.

Постановка проблеми. Незважаючи на суттєві зміни в економічному середовищі, посилення рівня невизначеності діяльності окремих економічних агентів, загострення соціально-політичної кризи (а може, саме завдяки ним), ефективність функціонування підприємств є визначальним фактором, що обумовлює дієздатність національної економіки та забезпечення матеріальних, соціальних та духовних потреб членів суспільства. Водночас реалії сучасності обумовлюють необхідність трансформації усіх компонентів господарського механізму підприємств, хоч би яка сфера діяльності була для них основною. Не тільки у сфері матеріального виробництва, але й у соціальній сфері ефективність господарського механізму визначає можливість виконання місії підприємства. Надання соціальних послуг, послуг з охорони здоров'я, освіти є тим специфічним видом діяльності, в якому підприємства обмежені у можливостях пошуку ресурсів та забезпеченні ефективності їх використання.

Серед окремих компонентів господарського механізму організаційно-економічний механізм має системоутворююче значення, отже, забезпечення ефективності його функціонування є першочерговим завданням. Саме це й визначає актуальність удосконалення теоретичного функціонування організаційно-економічного механізму управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичного обґрунтування, розуміння сутності організаційно-економічного механізму присвячена значна кількість наукових доробків сучасних науковців-економістів як в Україні, так і за її меж-

ами. Зокрема, у значній кількості праць досліджуються вихідні поняття механізму загалом, економічного механізму, господарського механізму, їх зміст, взаємне співвідношення, організація, особливості функціонування (С.І. Ожегов, О.І. Барановський, В.Т. Бусел, В.М. Гаєць, А.Л. Гапоненко, Й.С. Завадський, М.М. Єрмошенко, Л.М. Калініна, В.П. Москаленко, Г.В. Осовська, А.П. Панкрухін, В.С. Пономаренко, О.П. Юшкевич, О.М. Ястремська та ін.). Інші науковці присвятили власні зусилля детальному аналізу сутності саме організаційно-економічного механізму: або загалом (Г.В. Астапова, Є.А. Астапова, Т.В. Гринько, Л.Є. Довгань, Д.П. Дойко, П.Л. Єгоров, Г.В. Козаченко, Ю.В. Лисенко, О.М. Тридід та ін.), або із врахуванням його специфіки стосовно виду діяльності (В.О. Ігнатово, В.С. Кушнірук, В.П. Полуянов, О.В. Лотова, Ю.П. Лузан, А.В. Столяренко, С.В. Сазонова та ін.), або з обмеженням функціонального навантаження (О.Г. Харковіна, А.І. Українець, А.Д. Кухарук, І.П. Біла, О.М. Паламарчук та ін.). Однак розбіжності в інтерпретації вихідних понять, особливості застосування різних методологій та нюанси теоретичного розуміння визначили існування суттєвих розбіжностей у розумінні сутності та формулюваннях поняття організаційно-економічного механізму підприємства. Загалом у розумінні сутності організаційно-економічного механізму можна виокремити операційний, функціональний, методичний та системний підходи. Але загалом більшість авторів погоджується з тим, що ефективність функціонування організаційно-економічного механізму прямо корелює з ефективністю функціонування підприємства загалом.

Однак у самому розумінні сутності механізму, його місця у складі господарського механізму є суттєві розбіжності. Це ускладнює насамперед оцінку дієвості організаційно-економічного механізму, практично унеможлиблює його специфікацію відповідно до особливостей функціонування та суттєво обмежує розробку практичних рекомендацій стосовно удосконалення механізмів управління для конкретних підприємств.

Мета статті. Виходячи з актуальності дослідження і змістового навантаження окремих формулювань категорії, метою статті назвемо визначення розбіжностей у розумінні сутності понять організаційно-економічного механізму управління підприємством, а також формулювання уточненого розуміння поняття. Теоретичним підґрунтям дослідження є наявне теоретичне розуміння організаційно-економічного механізму, його місця й ролі у функціонуванні господарського механізму підприємства

як складно організованої гетерархічної системи.. Об'єктом дослідження є теоретико-методологічні засади забезпечення функціонування організаційно-економічного механізму підприємства. Методологічне підґрунтя дослідження представлене методами абстрагування, семантичного аналізу та конструювання на основі системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі функціонування господарського механізму будь-якого підприємства лежить організаційно-економічний механізм, і саме завдяки йому реалізується інструментарій адміністративно-економічних важелів управління, регулюються всі процеси (виробничі, технологічні, економічні тощо), які орієнтовані на кінцеву діяльність підприємства. На кінцевий результат здійснюють вплив також соціальний та правовий механізми функціонування підприємства. Тріада механізмів організаційно-економічного, правового та соціального, що формують господарський

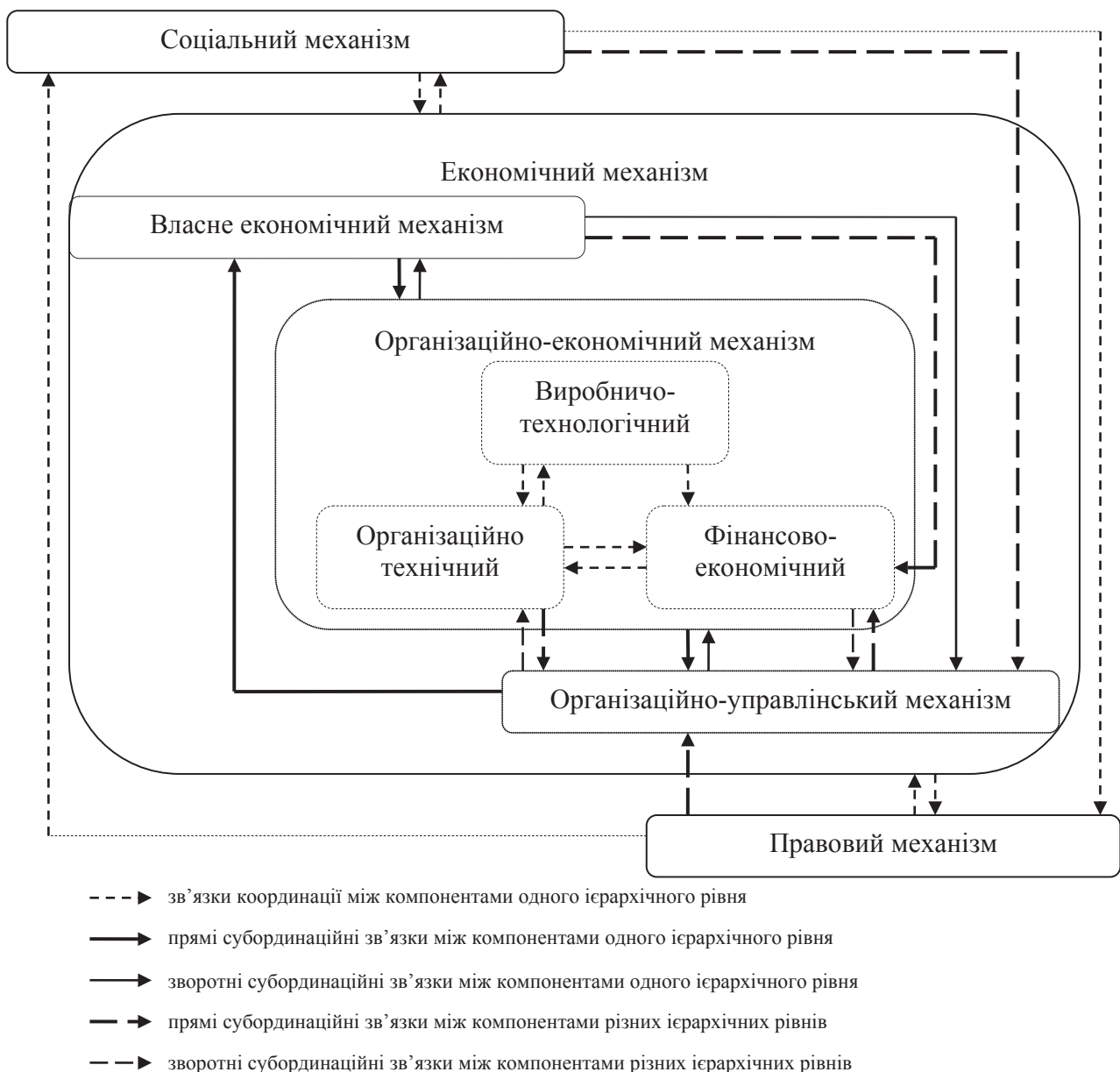

Рис. 1. Просторова декомпозиція господарського механізму підприємства з урахуванням системи зв'язків між його компонентами

Джерело: розроблено автором

механізм підприємства, забезпечує його поступальний розвиток. У праці [1] наголошується на тому, що ефект від господарського механізму можна очікувати тоді і тільки тоді, коли на належному рівні ефективності працюють всі три вищеперераховані складові.

Загалом погоджуючись з ієрархічністю господарського механізму як системи, зазначимо, що, окрім зв'язків прямої субординації, зазначених у праці Т.В. Полозової, Ю.В. Овсяченко [2], існують ще зв'язки координації та зв'язки зворотної субординації. Якщо зв'язки прямої субординації розуміють під собою прямий вплив одного компонента на інший, що реалізується від компонента вищого ієрархічного рівня до компонента нижчого ієрархічного рівня, то зв'язки зворотної субординації виникають від компонента нижчого рівня до компонента вищого рівня і не є такими ж значущими. Зв'язки координації визначають узгоджене функціонування компонентів одного ієрархічного рівня.

Місце організаційно-економічного механізму підприємства у триаді компонентів господарського механізму з урахуванням гетерархії зв'язків відображено на рис. 1.

Компоненти організаційно-економічного механізму поєднані здебільшого координаційними зв'язками, визначальними з яких є зв'язки, генеровані виробничо-технологічним механізмом, оскільки особливості здійснення технології обумовлюють організацію та її технічне супроводження, а також необхідність та обсяги всіх форм забезпечення. Однак існує і зворотній вплив з боку організаційно-технічного супроводження, що обумовлює зміни у виробництві та технології в межах можливостей таких змін. Загалом через щільність зв'язків між компонентами організаційно-економічного механізму, їх неперервність та швидкість здійснення такий механізм є певною цілісністю, що функціонує взаємоузгодженим чином.

Між компонентами економічного механізму виникають швидше субординаційні зв'язки, що побудовані на причинно-наслідкових залежностях. Так, власне економічний механізм обумовлює функціонування організаційно-економічного механізму, що реалізується через його вплив на фінансово-економічний механізм. Організаційно-управлінський механізм значною мірою обумовлює функціонування власне економічного механізму. А компоненти організаційно-економічного механізму суттєво впливають на організаційно-управлінський механізм. Система взаємозв'язків між компонентами економічного механізму та компонентами організаційно-економічного механізму побудована таким чином, що за умови вимкнення останнього єдність економічного механізму буде зруйнована повністю.

Те ж саме стосується функціонування господарського механізму підприємства загалом. За відсутності прямих та зворотних координаційних чи субординаційних зв'язків між соціальним, правовим механізмами та організаційно-економічним механізмом чи його окремими компонентами вони щільно пов'язані з економічним механізмом підприємства. Таким чином, можна констатувати, що організаційно-економічний механізм є системоутворюючим компонентом господарського механізму підприємства, що обумовлює його існування та функціонування як цілісного утворення.

У дослідженні здійснено узагальнення наявних підходів до формулювання поняття «організаційно-економічний механізм» з точки зору змісту його семантичних складових. Під час виконання семантичного аналізу наявних формулювань поняття

«організаційно-економічний механізм підприємства» використано праці Г.В. Астапової, Є.А. Астапової, Д.П. Дойко [3, с. 279], І.П. Білої [4, с. 8], О.М. Богушко [5, с. 47–48], Н.Ю. Брюховецької [6, с. 7], С.Ю. Демет'єва [7, с. 25], О.Є. Джура [8, с. 292], Л.Є. Довганя [9] В.В. Зубенка [10, с. 19], Г.В. Козаченка [11, с. 107], А.Д. Кухарука [12, с. 284–385], В.С. Кушнірука, О.Ю. Єрмакова, О.В. Шибаніної [13, с. 9], Ю.П. Лузан [14, с. 3], Ю.В. Лисенка, П.Л. Єгорова [15, с. 86], І.В. Моргачева [16, с. 35], В.П. Москаленка [17, с. 369], В.С. Мочерного [18, с. 50], О.М. Паламарчука [19, с. 47–48], М.К. Пархомець, В.В. Гудака [20, с. 21], В.П. Полуянова [21], Г.М. Скударя [22], І.В. Чукіної [23, с. 233].

Результати семантичного аналізу терміна «організаційно-економічний механізм» дають можливість зробити такі узагальнення:

1) семантичним ядром поняття виступають «система» (як організована сукупність певних елементів, що функціонують взаємоузгодженим чином та між собою поєднані комплексом зв'язків, 60% формулювань); «сукупність» (як неорганізована множина об'єктів, 30% формулювань); інколи науковці використовують перетин цих понять;

2) емпіричним об'єктом / об'єктами, що включено до сфери дії категорії, є організаційні та економічні форми, методи, важелі (35% формулювань); цілі та стимули (10% формулювань); сенсорні, організаційні, економічні засоби (10% формулювань); економічні відносини, об'єктивні закони (20% формулювань); принципи, процедури, методичні інструменти, критерії, суб'єкти і засоби забезпечення, стратегії (5% формулювань); елементи (10% формулювань) тощо;

3) відносини чи властивості, які характеризують емпіричний об'єкт категорії найчастіше визначають як вплив (40% формулювань); регулювання (10% формулювань); використання (15% формулювань); управління (5% формулювань); формування (20% формулювань); дію, взаємодію (10% формулювань); перетворення (10% формулювань) тощо; причому більшість дослідників як базисні процеси, відносини визначає певну їх множину;

4) приєднаними емпіричними об'єктами є:

– в макроекономічному аспекті (35% формулювань): матеріальні і духовні потреби членів суспільства, державне регулювання, ринкова саморегуляція, економічні закони, суспільне виробництво, протиріччя, економічні закони, процес відтворення, ринковий і державний механізми тощо;

– в мікроекономічному аспекті (70% формулювань): засоби виробництва, кінцеві результати виробництва, управлінський процес, інформаційна, мотиваційна та правова підтримка, виробничі ресурси, процеси, які відбуваються в рамках певних організацій, капітал, стимули, господарство, економічні та організаційні параметри, система управління, ефективність роботи підприємства, підприємство загалом.

Семантичним ядром поняття «організаційно-економічний механізм» пропонується використовувати поняття «системи», оскільки воно, з одного боку, є ширшим, ніж поняття «сукупності», та включає його у себе повністю (що підкреслюється його домінуванням в наявних формулюваннях), з іншого боку, більш точно відображає взаємоузгоджений та взаємообумовлений характер функціонування компонентів організаційно-економічного механізму.

Емпіричним об'єктом / об'єктами, що включено до сфери дії категорії «організаційно-економіч-

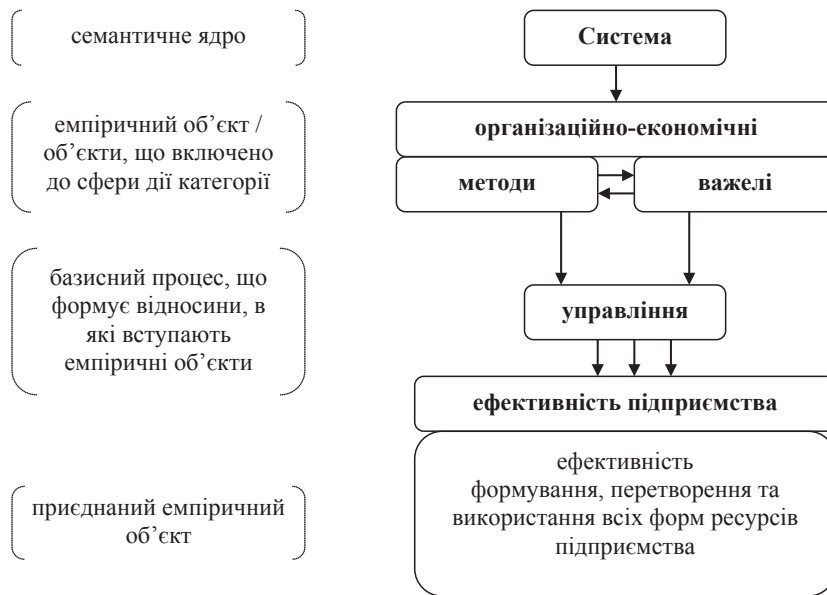

Рис. 2. Семантичний каркас поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємством»

Джерело: складено автором

ний механізм», пропонуються поняття «організаційно-економічні методи і важелі» за виключенням поняття «форми» через те, що словосполучення «економічної форми» не вживається в економічній науці, а словосполучення «організаційної форми» швидше стосується організаційно-правової форми підприємства, ніж його організаційно-економічного механізму.

Як базисний процес, що формує відносини, в які вступають емпіричні об'єкти категорії, пропонується визначити процес «управління», виключивши поняття «регулювання» (стосується механізмів регулювання) та поняття «впливу» (стосується однаковою мірою як регулювання, так і управління, а отже, стає підставою для перетину розуміння категорій «механізм управління» та «механізм регулювання»). Інші поняття («формування», «використання», «перетворення» тощо) або є елементами процесу управління, або характеризують певні його властивості (наприклад, динамічний характер).

Приєднаним емпіричним об'єктом пропонується вважати поняття ефективності підприємства як найбільш багатозначне з точки зору формування, перетворення та використання всіх форм його ресурсів, що є об'єктами для компонентів організаційно-економічного механізму підприємства (виробничо-технологічного, організаційно-технічного, фінансово-економічного).

Отже, семантичний каркас формулювання поняття «організаційно-економічного механізму управління» буде мати такий вид (рис. 2).

Формулювання поняття «організаційно-економічний механізм управління підприємством» – це система організаційно-економічних методів і важелів управління ефективністю підприємства. А більш розгорнуто – це система організаційно-економічних методів і важелів управління ефективністю формування, перетворення та використання всіх форм ресурсів підприємства.

Висновки. Таким чином, організаційно-економічний механізм є системоутворюючим компонентом господарського механізму підприємства і посідає визначальне місце у тріаді його складових:

соціальному, економічному та правовому механізмах. Будучи тільки частиною економічного механізму, організаційно-економічний механізм підприємства через сукупність координаційних та субординаційних зв'язків перетворює його на складно організовану гетерархічну систему, яка функціонує як єдине ціле. Сам організаційно-економічний механізм управління підприємством є системою організаційно-економічних методів і важелів управління ефективністю формування, перетворення та використання всіх форм ресурсів підприємства.

З огляду на зазначені місце організаційно-економічного механізму у складі механізму господарського і розуміння його сутності повинна відбуватись подальша специфікація із врахуванням функціонального навантаження, структурної організації, розробки і використання критеріїв оцінювання та формування практичних рекомендацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Слободян Н.Я. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму функціонування підприємств / Н.Я. Слободян // Electronic National University of Food Technologies Institutional Repository. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4484/THEORETICAL%20ASPECTS.pdf>.
2. Полозова Т.В. Сутність організаційно-економічного механізму функціонування підприємств промисловості / Т.В. Полозова, Ю.В. Овсюченко // Вісник МСУ. Економічні науки. – 2005. – № 1–2. – Т. 8. – С. 63–65.
3. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / [Г.В. Астапова, Е.А. Астапова, Д.П. Дойко]. – Донецк : Дон-ГУЭТМ им. М. Туган-Барановского, 2001. – 526 с.
4. Біла І.П. Організаційно-економічний механізм управління гнучкістю виробничих систем : автореф. дис. ... канд. екон. наук / І.П. Біла. – Донецьк, 2006. – 16 с.
5. Богушко О.М. Управління структурою капіталу авіакомпанії : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.М. Богушко. – К., 2010. – 186 с.
6. Брюховецька Н.Ю. Економічний механізм забезпечення ефективного функціонування підприємств : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами». – Донецьк, 2001. – 22 с.
7. Дементьев С.Ю. Организационно-экономический механизм эффективного овощеводства открытого грунта (по материалам сельскохозяйственных организаций Республики Крым) : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / С.Ю. Дементьев. – Краснодар, 2016. – 218 с.
8. Джур О.Є Удосконалення організаційно-економічного механізму управління підприємства ракетно-космічної галузі / О.Є. Джур // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2015. – № 4(62). – С. 290–295.
9. Довгань Л.Е. Формирование организационно-экономического механизма эффективного управления предприятием / Л.Е. Довгань // Экономический вестник НТУУ «КПИ». – 2012. – № 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://econopomy.kpi.ua/ru/node/376>.
10. Зубенко В.В. Организационно-экономический механизм формирования инновационной культуры предприятия / В.В. Зубенко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 3. – С. 19–23.

11. Козаченко Г.В. Организационно-экономический механизм как инструмент управления предприятием / Г.В. Козаченко // Экономика. Менеджмент. Предпринимательство. – 2003. – № 11. – С. 107–111.
12. Кухарук А.Д. Содержание организационно-экономического механизма повышения конкурентоспособности предприятия / А.Д. Кухарук // Вестник Кемеровского государственного университета. – 2013. – Т. 1. – № 2 (54). – С. 283–287.
13. Організаційно-економічний механізм ефективного ведення садівництва в аграрних підприємствах регіону : [монографія] / [В.С. Кушнірук, О.Ю. Єрмаков, О.В. Шибаніна] ; за ред. О.Ю. Єрмакова. – Миколаїв : МДАУ, 2009. – 232 с.
14. Лузан Ю.П. Організаційно-економічний механізм забезпечення розвитку агропромислового виробництва: теоретично-методологічний аспект / Ю.П. Лузан // Економіка АПК. – 2011. – № 2. – С. 3–12.
15. Лысенко Ю.В. Организационно-экономический механизм управления предприятием / Ю.В. Лысенко, П.Л. Егоров // Экономика Украины. – 1997. – № 1. – С. 86–87.
16. Моргачов І.В. Визначення ефективності організаційно-економічного механізму управління діяльністю проектних організацій / І.В. Моргачов // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2007. – № 1 (21). – С. 33–38.
17. Москаленко В.П. Финансово-экономический механизм промышленного предприятия : [науч.-метод. изд.] / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова ; под науч. ред. В.П. Москаленко. – Сумы : Довкілля, 2003. – 176 с.
18. Мочерний С.В. Економічна теорія : [навч. посіб.] / С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2001. – 656 с.
19. Паламарчук О.М. Сутність та формування організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства / О.М. Паламарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/evu/20_17_2.
20. Пархомець М.К. Організаційно-економічний механізм забезпечення дохідності сільськогосподарських підприємств: теорія, методика, практика : [монографія] / М.К. Пархомець, В.В. Гудак. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 256 с.
21. Полуянов В.П. Организационно-экономический механизм эффективного функционирования предприятий жилищно-коммунального хозяйства : [монография] / В.П. Полуянов. – Донецк : ИЭП НАН Украины, 2004. – 220 с.
22. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного акционерного общества: проблемы и решения / Г.М. Скударь. – К. : Наукова думка, 1999. – 495 с.
23. Чукіна І.В. Організаційно-економічний механізм управління виробничо-господарською діяльністю аграрних підприємств / І.В. Чукіна // Економічний аналіз. – 2014. – № 3. – Т. 15. – С. 230–236.